

УДК 339.56:67/68 (477)

ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ТОВАРІВ

МАЗАРАКІ А., д. е. н., професор, ректор КНТЕУ

МЕЛЬНИК Т., д. е. н., професор кафедри міжнародної економіки КНТЕУ

ІЗОВІТ В., президент Української асоціації підприємств
легкої промисловості

Процес реформування економіки України активізував увагу до проблем низки галузей, які потерпають від недоліків економічної політики. Це, зокрема, легка промисловість, передусім виробництво шкіри, хутра, текстилю, виробів із них і взуття. Ця галузь важлива для економіки країни через значну ємність внутрішнього ринку одягу і взуття (за оцінками – 40–50 млрд грн на рік), більш високі порівняно з переробною промисловістю в цілому показники результативності та ефективності, нижчу затратомісткістю виробництва (*табл. 1*).

Водночас галузь відзначається високою оборотністю капіталу та широкими зв'язками із суміжними галузями вітчизняної промисловості – хімічною, машинобудуванням, а також із галузями АПК, що переробляють різні види сільськогосподарської сировини рослинного і тваринного походження.

У 1990 р. випуск продукції легкої промисловості України складав майже 11 % промислового виробництва, що було зіставним із часткою чорної металургії. З того часу і донині виробництво в галузі постійно зменшувалось, і у 2009 р. в обсязі реалізованої промислової продукції частка легкої промисловості становила лише 0.9 %. Різко зменшилась чисельність найманих працівників у галузі – з майже 500 тис. на початку 90-х років ХХ ст. до 262 тис. у 2000 р. і до 92 тис. – у 2009 р.

Легка промисловість відрізняється найнижчим у промисловості рівнем оплати праці (у 2009 р. – 1052 грн, що в 2 рази нижче середньої у промисловості), а частка оплати праці у ВВП галузі у 2008 р. становила 27.8 %, або в 1.8 раза менше, ніж в економіці в цілому (49.6 %). При цьому частка податків на виробництво та імпорт у галузі в 4.5 раза перевищує цей показник, що склався в економіці – у 2008 р. – 55.3% і 12.3 % відповідно (*табл. 2*).

Таблиця 1

Якісні показники виробництва у легкій та переробній промисловості у 2000–2009 рр., %*

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Затратомісткість (як відношення проміжного споживання до випуску):						
• у легкій промисловості;	79.5	68.7	62.5	56.2	62.1	–
• у переробній промисловості у цілому	79.4	78.2	76.0	75.6	78.1	76.0
Результативність (відношення доданої вартості до випуску):						
• у легкій промисловості;	20.4	31.2	37.8	43.8	37.8	–
• у переробній промисловості у цілому	20.6	21.7	23.9	24.4	21.9	24.0
Ефективність (відношення доданої вартості до проміжного споживання):						
• у легкій промисловості;	25.6	45.5	60.8	77.9	60.8	–
• у переробній промисловості у цілому	25.9	27.8	31.5	32.2	28.0	31.5

Примітка. * Розраховано за даними національних рахунків України за відповідні роки.

Таблиця 2

Структура доходів у легкій промисловості та економіці України у 2000–2009 рр.*

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Оплата праці найманих працівників:						
• % до ВВП галузі;	40.4	23.2	21.8	29.0	27.8	–
• % до ВВП економіки	42.3	49.1	49.4	48.8	49.6	51.0
Податки на виробництво та імпорт (крім субсидій):						
• % до ВВП галузі;	35.5	49.5	44.9	40.3	55.3	–
• % до ВВП економіки	16.8	12.7	13.5	12.2	12.3	12.7
Валовий прибуток, змішаний дохід:						
• % до ВВП галузі;	24.3	27.2	33.3	30.7	16.9	–
• % до ВВП економіки	40.9	38.2	37.1	39.0	38.1	36.3
Пропорція між валовим прибутком і оплатою праці, %:						
• % до ВВП галузі;	60.0	117	152.6	105.6	60.7	–
• % до ВВП економіки	96.7	77.8	75.1	79.9	76.8	71.2

Примітка. * Розраховано за даними національних рахунків України за відповідні роки.

Нижчим (в окремі роки навіть удвічі нижчим) є рівень прибутковості галузі порівняно з економікою в цілому. Прибутково працювали у 2010 р. 52.7% підприємств галузі, решта – мали збитки [1].

Пропорція між валовим прибутком і оплатою праці, яка за макроекономічним стандартом повинна знаходитись на рівні 92–93 %, у легкій промисловості здебільшого zdeформована, хоч і в економіці в цілому вона не цілком відповідає нормі. Це свідчить про недоліки податкової, цінової, структурної політики, які негативно впливають на можливості розвитку виробництва та його ефективність.

Серед чинників, які спричиняють скорочення виробництва і реалізації товарів легкої промисловості, слід відзначити також відсутність власних коштів для розвитку, звуження сировинної бази, податковий тягар, низьку платоспроможність більшості громадян, слабкий захист внутрішнього ринку від засилля імпорту. Через це виробництво продукції легкої промисловості впродовж 2000–2009 рр. скоротилося на 14.2 %, а за останні 4 роки – на 36.6 %. Порівняно з 2005 р. обсяг виробництва текстилю і виробів з нього зменшився на 26.5 %, виробництва одягу, хутра і виробів з хутра – на 48.2 %, виробництва шкіри і виробів з неї – на 11.7 %. За даними Держкомстату, на внутрішньому ринку продукція вітчизняних виробників одягу і білизни у 2009 р. становила лише 15 %, трикотажних виробів – 12 %, взуття – 6 % в обсязі продажу споживчих товарів через торговельну мережу підприємств.

Скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції легкої промисловості, втрата 400 тис. робочих місць, низька рентабельність та збитковість багатьох підприємств стали наслідком незваженої економічної політики, зокрема з надвисокою відкритістю економіки, відсутністю заходів із підтримки конкурентних переваг, посиленням структурних деформацій у промисловості України, які призводять до збільшення частки сировинної продукції та зменшення частки продукції інвестиційного та споживчого призначення.

Результати аналізу товарних ресурсів легкої промисловості свідчать про переважання імпорту у їх формуванні, який хоч і зменшився за часткою (з 39.1 % у 2000 р. до 28.7 % у 2008 р.), але за номінальним обсягом зріс майже у три рази (табл. 3).

Звертає на себе увагу негативна тенденція щодо зменшення запасів матеріальних оборотних коштів, що порушує нормальний процес функціонування підприємств. Динаміка частки експорту у структурі товарних ресурсів має спадний характер, оскільки на неї впливає зростання частки кінцевого споживання. Однак, незважаючи на однаковий вектор зміни часток імпорту й експорту, їх різна вагомість у структурі формування відповідно ресурсів та їх використання, свідчить про переважання ролі імпорту в цьому процесі.

В зовнішній торгівлі України спостерігається протилежна динаміка потоків товарів легкої промисловості: у загальному обсязі експорту її частка зменшується з 4.6 % у 2000 р. до 2.6 % у 2009 р., у загальному обсязі імпорту, навпаки, зростає відповідно з 3.1 до 4.0 %.

Таблиця 3

Використання ресурсів у легкій промисловості у 2000–2009 рр. *

Показники	2000		2005		2006		2007		2008		2009	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Ресурси												
Валовий випуск	8384	60.9	18166	64.1	24629	71.5	30327	66.0	37311	70.6	37783	71.3
Імпорт	5376	39.1	10194	35.9	9829	28.5	15642	34.0	15517	29.4	15174	28.7
Використання ресурсів												
Проміжне споживання	5359	38.9	7922	27.9	16943	39.0	20116	28.8	7972	15.1	24891	35.3
Кінцеві споживчі витрати	5284	38.4	14489	51.1	20349	46.9	25226	36.2	35913	68.0	35481	50.3
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	-689	-5.0	-1422	-5.0	-1450	-3.3	-1504	-2.2	-1972	-3.7	-1275	-1.8
Експорт	3806	27.7	7371	26.0	7559	17.4	25922	37.2	10915	20.7	11385	16.2

Примітка. * Розраховано за даними національних рахунків за відповідні роки.

Сальдо торгівлі товарами галузі додатне у 2000–2004 рр., з 2005 р. стало від’ємним і у подальшому зростало, набувши у 2008 р. максимального значення 1.3 млрд доларів США. Це відбулося за рахунок зростання обсягів імпорту на 1 млрд доларів США, або на 53.5 % при практично незмінній вартості експорту. У 2009 р., вже за умов кризи, імпорт скоротився на 1 млрд доларів США, експорт – на 0.5 млрд доларів США, що зумовило зменшення від’ємного сальдо у 2 рази. У 2010 р., за попередніми даними, імпорт знову на 1.5 млрд доларів США перевищив експорт.

Таким чином, основним чинником формування від’ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами легкої промисловості є випереджаюче зростання імпорту. За період 2000–2010 рр. експорт у вартісному вимірі зріс на 59 %, імпорт – у 5.9 раза (табл. 4).

Таблиця 4

**Експорт та імпорт легкої промисловості України
у 2000–2010 рр., млн доларів США ***

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010/ 2000, %
Експорт	670.2	1162.0	1338.7	1534.1	1522.2	1035.6	1068.6	159.4
Імпорт	438.5	1459.5	1758.4	1864.4	2862.8	1827.6	2571.0	586.3
Сальдо	231.7	-297.5	-419.7	-330.3	-1340.6	-792.0	-1502.4	-

Примітка. * Розраховано за даними Держкомстату України.

Експортний потенціал галузі знаходиться під обмежувальним впливом давальницьких схем, за якими працюють 50–90 % підприємств швейної, трикотажної, взуттєвої підгалузей. Саме ці схеми визначають обсяг іноземних замовлень, а отже, обсяг виробництва продукції та її асортимент. Залежність від іноземних замовників має місце і в оснащеності підприємств, оскільки устаткування надається замовником на умовах лізингу і може використовуватися для роботи лише за давальницькою схемою.

Законом України "Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах" (1995 р.) [2] передбачалось, що ввезення на територію України сировини для її переробки на готову продукцію з метою подальшого вивезення підлягає пільговому оподаткуванню ПДВ і митом. На суму операції виписується вексель, який має бути погашений впродовж 90 днів з моменту оформлення вантажної митної декларації. Продукція, виготовлена з давальницької сировини, не оподатковується ввізним митом та іншими податками і зборами, які стягуються у разі експорту товарів, і не підпадає під режим ліцензування і квотування. Як плату за виконану роботу вітчизняний виробник отримує частину готової продукції або давальницької сировини та сплачує ввізне мито, податки і збори, які стягуються при імпорті.

Вся експортована продукція з давальницької сировини реалізується в країнах ЄС під найбільш відомими брендами. Це вигідно для учасників таких операцій: для іноземних замовників – відсутністю оподаткування та необхідності створювати постійне представництво в Україні (на відміну від схеми реалізації продукції на території України); для українських виробників – стабільною оплатою, нарахуванням нульової ставки ПДВ на свої послуги, можливістю не турбуватись про мережу реалізації, функціонування якої вимагає відповідних трансакцій.

Зазначені чинники сприяють збереженню давальницьких схем вже впродовж півтора десятиліття. Ще одна причина – відсутність власної сировини, оскільки більшість комбінатів, що виробляли вовняні, шовкові тканини, нині не працюють або реалізують свою продукцію через посередників, що завищує собівартість виробництва готової продукції. Інша причина збільшення виробничих витрат полягає в оподаткуванні митом і ПДВ ввезення матеріалів і сировини, які не виробляється в Україні. Це стосується, наприклад, еластичного полотна виробництва Італії та Німеччини, вартість якого при перетині митної території України зростає у 1.5 раза. Отже, для забезпечення підприємств легкої промисловості сировиною і матеріалами необхідно зменшити вплив на цей процес посередників та нормалізувати вартість їх імпорту.

Труднощі із забезпеченням сировиною відчувають також підприємства шкіряної та взуттєвої підгалузей через вивезення з України шкіряного напівфабрикату, що пов'язано, ймовірно, з можливістю отримання сум відшкодування ПДВ. виправити ситуацію можна шляхом запровадження квоти на експорт шкіряного напівфабрикату.

Загалом, за даними Держкомстату України [3], продукція, виготовлена з давальницької сировини, складала в експорті виробів зі шкіри та хутра до 20 %, виробів з текстилю – 70–95 %, взуття і головних уборів – 65–85 % (табл. 5).

Таблиця 5

Частка продукції з давальницької сировини в обсязі експорту товарів легкої промисловості України у 2000–2010 рр., % *

Товарні групи	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010 (січень-листопад)
Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	10.6	12.1	9.9	10.9	12.9	15.6	19.4
Текстиль і вироби з текстилю	96.9	89.4	77.8	75.4	74.3	80.1	72.4
Взуття, головні убори, парасольки	73.7	87.2	76.4	71.6	64.4	68.6	64.9
Усього	79.3	75.1	63	58.5	58.6	67.4	62.4

Примітка. * Розраховано за даними Держкомстату України.

Порівняння вартості експорту продукції, виготовленої з давальницької сировини, з вартістю імпорту цієї сировини вказує, що давальницькі схеми спричиняють вивезення з України створеної працею вітчизняних виробників доданої вартості на рівні 45–50 %.

Однак проблеми значного зростання імпорту товарів легкої промисловості пов'язані не лише з давальницькими схемами. Аналіз структури використання імпортованої продукції свідчить, що вона присутня у всіх компонентах, які входять до складу товарних ресурсів (табл. 6). В останні роки імпортована сировина складала менше 20 % всього обсягу імпорту, а решта – споживчі товари, які нині заповнили внутрішній ринок України. Цьому сприяло зниження митного захисту у зв'язку зі вступом України до СОТ та приєднанням до низки секторальних угод, зокрема щодо текстилю і одягу. З підписанням цієї угоди середньозважена ставка ввізного мита на текстиль і одяг зменшилась до 5.3 % при ставці мита на аналогічні товари в країнах ЄС на рівні 9.6 %. Водночас на значне зростання імпорту товарів легкої промисловості в Україну впливають такі чинники, як високий рівень корупції на митниці, невідпрацьована практика визначення митної вартості товарів, значні обсяги контрабандної продукції, частка якої, за експертними оцінками, нині близько 70 %.

Таблиця 6

**Структура використання імпортованої продукції
легкої промисловості у 2000–2010 рр., % ***

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Усього імпорт	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
у т.ч. використано:							
• на виробниче споживання;	45.0	35.9	34.5	33.7	24.0	26.1	18.5
• на приріст запасів матеріальних оборотних коштів;	-4.0	-2.0	-2	-1.5	-1.0	-0.9	-0.7
• на кінцеве споживання	59.0	66.1	67	67.8	77.0	74.8	82.2

Примітка. * Розраховано за даними за даними Держкомстату України.

За даними Міністерства промислової політики України [4], у 2010 р. імпорт товарів легкої промисловості перевищив експорт у 2.4 раза. При цьому майже половина імпортних надходжень забезпечено від верхнього одягу, костюмів, сорочок, трикотажної та постільної білизни, панчішно-шкарпеткових виробів, взуття, тобто продукції, яка може вироблятися в Україні і для виробництва якої є достатній потенціал. Лідером у постачанні цих товарів є Китай. Саме з цієї країни імпортується 76 % верхнього одягу для чоловіків, 77 % – для жінок; 64 % чоловічих костюмів і 62 % жіночих; майже 73 % чоловічих сорочок;

79 % верхнього трикотажу; 78.5 % взуття із загального обсягу імпорту цих виробів в Україну. За цими ж позиціями, але значно менше за часткою, поставляється продукція з Туреччини. Окремі групи товарів – одяг, взуття, білизна – завозяться в Україну з Росії, Білорусії, В'єтнаму, Індії, Бангладеш.

Крім цього, за імпортом надійшло одягу, що був у користуванні ("секонд-хенд") на суму 104.3 млн доларів США, або 9.4 % загального обсягу імпортованого одягу та інших готових виробів. За даними Української асоціації підприємств легкої промисловості, впродовж останніх 5 років в Україну щорічно ввозиться близько 80 тис. тонн товарів "секонд-хенд", або 1.7 кг на одну особу. Це негативно відбивається на розвитку вітчизняного виробництва одягу, створює проблеми для здоров'я, екологічної безпеки людей та негативний імідж для країни. Значні обсяги товарів "секонд-хенду" ввозяться в Україну різними благодійними організаціями як гуманітарна допомога без будь-яких митних зборів. Під цим же кодом УКТ ЗЕД нерідко ввозиться без оподаткування також нова продукція, яку потім реалізують через торговельну мережу за ринковими цінами. За оцінками спеціалістів, внаслідок зазначеного тіньового імпорту державний бюджет недоотримує щонайменше 1 млрд грн відповідних податків щороку.

Із метою обмеження імпорту товарів "секонд-хенд" доцільно запровадити ліцензування діяльності, пов'язаної з ввезенням і реалізацією одягу та інших виробів, які були у користування та підпадають під це визначення. Необхідно також посилити санітарний контроль як нетарифний метод обмеження імпорту небажаної та небезпечної для споживачів продукції. Можливо також (як більш суворий засіб) варто вдатися до встановлення ввізного мита в розрахунку на кілограм товарів, що був у користуванні.

Звісно, за умов членства України у СОТ заборонити імпорт текстилю, одягу і взуття неможливо. Однак, якщо навіть при надзвичайно низькій вартості робочої сили продукція легкої промисловості України не має конкурентних переваг порівняно з китайськими і турецькими товарами, то очевидно, що потрібно створювати умови для зниження собівартості продукції. Важливим кроком у цьому напрямі є зниження податків.

Новим Податковим кодексом передбачено звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від основної діяльності, підприємств легкої промисловості з початку поточного року строком на 10 років. Цей захід не стосується підприємств, які виробляють продукцію з давальницької сировини. Водночас визначено річний період, впродовж якого підприємства, що працюють за давальницькими схемами та мають угоди про таке виробництво з терміном виконання у цей період, також підпадають під дію цього положення. Важливо, що кошти, вивільнені від оподаткування, повинні спрямовуватись на збільшення обсягів виробництва, модернізацію устаткування, запровадження новітніх технологій.

Доцільно було б також звільнити від сплати мита і ПДВ ввезення на митну територію України технологічного обладнання, устаткування, комплектуючих і сировини для легкої промисловості, які не виробляються в Україні.

Для стримування масштабної інтервенції імпорту товарів легкої промисловості необхідно здійснити консультації в рамках СОТ з метою підвищення ставок мита на окремі товари і товарні групи.

У разі реалізації розглянутих та низки інших заходів державної підтримки вітчизняного виробника можна очікувати зростання обсягів виробництва товарів легкої промисловості, створення нових робочих місць, збільшення бази оподаткування, наповнення ринку якісними конкурентоспроможними товарами, нормалізацію їх імпорту та збільшення експорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аналіз роботи легкої промисловості України за січень-вересень 2010 р. // Легка промисловість. — 2010. — № 3. — С. 6.*
2. *Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах : Закон України від 15 верес. 1995 р. № 328/95-ВР (зі змін та допов.) // Відом. Верховної Ради України. — 1995. — № 32. — Ст. 255. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=327%2F95-%E2%F0>.*
3. *Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.*
4. *Міністерство промислової політики України. Офіційний сайт. — Режим доступу : <http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/index>.*